

[0814] It Jubeljier: iensumens is de priis fan it talint

Elizabeth J. Brouwer

Summary

The title of this essay, “Loneliness is the price of talent”, is a quote from Simke Kloosterman’s 1927 historical novel It Jubeljier (The Jubilee Year) which qualifies the course of life of one of its protagonists, Ryklef Ripperda. In this essay it refers to the author’s position in the literary domain. It should, however, not be read as a statement about the singular gifts and talents of the writer and her possible misrecognition in the Frisian literary field. On the contrary, Simke Kloosterman has the status of a canonical writer and poet. Two of her novels have been published in the series Fryske Klassiken (Frisian Classics); in the last seventy odd years It Jubeljier was reprinted several times. Moreover, all the publications of the novel received attention from the most influential literary critics of the time. An overview of the most important reviews is presented here. Strikingly the novel was never really praised as a straightforward masterpiece. Critics find fault with the novel’s lack of cohesion and its conservative tendency, and with that, its historiographical bias. However, at the same time they praise its vivid detail and lyrical evocation of the countryside. The loneliness then resides somewhere else: the article suggests that Kloosterman’s narrative style is the real pièce-de-résistance; for herself as well as for her readers. It is argued that the novel shows all the signs of a transition from two types of narration, viz. from the telling mode to the reflector mode. Kloosterman’s modernity, in spite of herself, has been neglected – not her talent.

“Nei myn eigen oardiel is de karakterteikening [...] net alhiel mislearre: fen Rhé, de fûle Jacobijn en syn soan monsieur Poppéus, de haedpersoan Ripperda mei al de “ups” en “downs” fen syn libben as in dobberjend skip op wylde, wiide sêen, bysitter Falentijn, de fromme christen, Foppe Lieûwes, de ienfâldige freedsume Oranjeman, myn oer oerpake Bindert Japiks, de strydlustige en doarrende Oranjeman en de frouljue Anne Hopperus en Doedte Ripperda, Wolmoet en Pronica. Ien lang set ha se mei myn libben forweefd west, wierne se altyd om en by my yn ’e frjemde sfear, hwer myn siele al skeppende hjar tydlik honk hie – nou gien’ se yntkoart by my wei, as myn wirk de seine barre mej, to forskinen.”¹

1. Dina Simonides 1976, p. 286 (brief fan Simke Kloosterman oan Douwe Kalma, 2 nov. 1926).

Yn 1927 publisearre Simke Kloosterman *It Jubeljier* de earste grutte Frysktalige histoaryske roman.² Der wiene wol histoaryske sketskes en koarte histoaryske romances ferskynd yn Fryslân, benammen yn de njoggentjinde ieu, mar dy wurkjes binne yn omfang en styl net te ferlykjen mei Simke Kloosterman har roman. Meast wienen dy romances en sketsen ek net yn it Frysk skreaun, lit stean dat de skriuwers dêrfan har as auteurs yn de moderne sin fan dat wurd beskôgen. Mei rjocht en reden kin Simke Kloosterman der dan ek grutsk op wêze Fryslân wat nijs brocht te hawwen. As we it lytse bytsje oantekeningen dat wy hawwe fan Simke Kloosterman oer it boek ris neirinne, dan docht net bliken dat se in bekend literêr foarbyld neifolge hat. Yn har brieven oan Douwe Kalma, dêr't dy oantekeningen yn te finen binne, neamt sy nearne oare histoaryske romans of histoaryske-romanauteurs. Lykwols kinne wy oannimme dat Simke Kloosterman foarbylden hân hat. Dy binne wierskynlik gearraand ta in abstrakt model, dêr't se har fierder net om bekroadet en dêr't it ynfallen fan, sa't bliken docht út it sitaat hjirboppe, har net de grutste muoite kostet.³ Simke Kloosterman is in ferteltalint: it opropen fan in wrâld mei help fan wurden is foar har net in grutte opjefte. Wat har folle mear dwaande hâlde, as wy har brieven leauwe meie, is de werjefte fan wat der yn de tiid dêr't har roman yn spilet yn Fryslân bard is. Se basearret har op dokuminten dy't yn har famylje bewarre bleaun binne, op ferhalen dy't der oer dy tiid geane en se brûkt, sa't se it útdrukt, "skiednisboeken" oer dy perioade. Ph. Breuker hat yn syn ynlieding by de útjefte fan *It Jubeljier* yn de Rige 'Fryske Klassiken' in rekonstruksje makke fan it skriuwspros. Oannimlik wurdt dat it wurk net 'aus einem Guss' skreaun is; it liket der mear op dat it in kompilaasje is fan stikken dy't net allegear út deselde perioade stamme en dêr't guon al fan skreaun wiene foar't Kloosterman it hert fan de plot, it Kollumer oproer, yn har romankonsept opnomd

-
2. Simke Kloosterman 1927. De titel *It Jubeljier* har gjin direkt ferbân mei de ynstelling fan it Jubeljier. Der is in hiel soad te sizzen oer de eftergrûn dêrfan en de ferskillende foarmen dy't it yn de Joadske en Kristlike tradysje hân hat, mar earst en fral is it in middel om te foarkommen dat it ferskil tusken earme en rike minsken te grut wurdt. Simke Kloosterman har *Jubeljier* hat lykwols net dizze sosjaal-ekonomyske betsjutting. By har liket it earder oarsom: de âlde ferhâldingen, de ferhâldingen fan foar de Frânske tiid, binne werom yn 1813 en dêr moatte we mar bliid om wêze – dêr komt har *Jubeljier* wei: de kombinaasje fan bliidskip en jubeljen, en dat mei bibelske konnotaasjes.
 3. Yn de *Friesche Volksalmanak* binne regelmjittich histoaryske romances ferskynd; faak wiene dat leafdes- en aventoereferhalen tagelyk. Sj. E.J. Brouwer 1998, benammen de haadstikken 6 en 7. Titels fan koarte ferhalen fan Simke Kloosterman wize op in besibbens oan dit sjenre. Ferl. Trinus Riemersma 1977, p. 37.

hie.⁴ Dy ûngelikense en lange perioade dat hja har mei de roman dwaande hâlden hat, kin der in ferklearring foar wêze dat har oan de ein fan it skriuwproses de soarch om histoaryske krektens mear en mear bekrûpt. Dêr't earst de Frânske tiid allinne mar it dekor foar it ferhaal foarme, wurdt, neigeraden hja mear ynsjoch kriget yn dy perioade, it nuodliker om fiksje en histoarysk materiaal ta in ienheid gearrane te litten.

De roman *It Jubeljier* hat Fryslân yn de Frânske tiid (1795-1813) ta ûnderwerp. Yn 14 haadstikken wurdt de striid beskreaun fan de Orangisten yn Fryslân tsjin de Frânske en patriottyske oerhearsking. De skiednis spilet him ôf yn de omkriten fan Ljouwert. Yn de earste haadstikken wurdt de driging fan it kommende fielber. De patriottyske faksje opponearret har op 'e nij yn de polityk en kultuer fan de republyk, stipe troch geroften dat de Frânsken har ree meitsje foar in ynfal yn de republyk. En yndied, de Frânsken komme, taaste de macht fan de reginten en adel oan, ferbiede de utering fan orangistyske sentiminten en lizze hieltyd wer hegere belestingen op oan de ynwenners fan de nije Bataafske Republyk. Patriotten nimme de posysjes yn steat en gemeenten oer en de ballingen fan de mislearre revolúsje fan 1787 komme werom. It optreden fan de Frânsken en har patriottyske hantlangers is sa no en dan frijwat brút en gewelddiedich. Fan it begjin ôf is der organisearre ferset; yn it ferset wurkje leden fan de adel, fan de eardere reginten, fan de boerestân en de legere stannen gear. It ferset kulminearret yn it Kollumer Oproer fan febrewaris 1797. De roman ferhellet fan de mislearring fan dy opstân en fan de eksekúsje, it finzen nimmen en ferbaljen fan in tal fan foar it oproer ferantwurdlik hâlden persoanen. De jierren nei it oproer binne swier: de Frânsken hawwe foar har ekspansjonistysk belied in soad jild nedich en se besykje dat û.o. by de rike Friezen wei te heljen. Foar in protte minsken wurdt it libben hieltyd swierder, lykwols saksearret it ferset tsjin de Frânsken en normalisearret it libben. Stadichoan komt dan it sosjale libben yn Ljouwert en omkriten wer op gong en om 1801 hinne krije fertsjinwurdigers fan it ancien régime nije politike mooglikheden. As tsjin de ein fan it earste desennium fan de njoggentjinde ieu ek Fryske jonges, faaks noch mar 12 of 13 jier, oproppen wurde foar it Frânske leger en sels dy út de hegere stannen der net mear foar sparre bliuwe, dan wurdt dúdlik dat Frankryk it net mear hâlde kin. De grutte slach by Leipzig liedt de ein fan de Frânske tiid yn: it lân is wer frij en Oranje komt werom.

4. Ph.H. Breuker 1994, p. 417-419.

De opset fan de roman is breed. Der dogge net in lyts tal personaazjes mei en it is slim te sizzen wa't fan harren de wichtichsten binne. Miskien moatte we wol sizze dat *It Jubeljier* fral in famyljesaga is. Fjouwer famyljes spylje in wichtige rol en dy steane elts ek wer foar in maatskiplike stân yn Fryslân. Yn it foarste plak is der de adellike famylje Ripperda, yn it twadde en tredde plak de boargerfamyljes Van Rhé en Falentijn, dêr't ien fan patriottysk wurdt en de oare Orangistysk bliuwt, en yn it fjirde plak de rûnte om de boer Foppe Lieuwes hinne. De relaasjes en it sosjale ferkear yn en tusken dy famyljes – fan mem-soanrelaasjes en leafdes en houliken oant en mei doarpsfeesten en besites –, de politike kar dy't se meitsje, de konklúzjes dy't se dêr út lûke, en de problemen dêr't se foar komme te stean, bringe dizze “skiednis fan striid en leafde” ta libben.

Hoefolle war de skriuwster ek dien hat om har ferhaal yn histoaryske sin wierhaftich te meitsjen, alle minsken dy't der in bytsje ferstân fan hawwe, miene dat Kloosterman de politike en sosjale tsjinstellingen fan doedestiids fersimpele hat troch dy werom te bringen ta in simpel goed-kweaskema, mei de Orangisten oan de goede kant en de patriotten oan de oare. De konklúzje is dan dat *It Jubeljier* dêrom sawol literêr as histoarysk net slagge wêze kin. De histoaryske wurklikheid is nea sa ienfâldich en ienfâldige ferhâldingen biede de skriuwer gjin nijsgjirrige psychologyske en dramatyske mooglikheden. Mei oare wurden, Simke Kloosterman mei dan wol de earste histoaryske roman yn Fryslân skreaun hawwe, it resultaat is net oer alle bûgen befredigjend. Klaes Dykstra formulearret it yn syn hânboek bûnich: dramatysk en histoarysk doocht de roman net, mar troch har romte- en plakbeskriuwingen jout it de lêzer wol artistike wille.⁵

De beswieren tsjin de roman hawwe de redaksje fan de rige ‘Fryske Klassiken’ der yn 1994 net fan wjerhâlden om *It Jubeljier* op ‘e nij út te jaan en noch wol mei it predikaat ‘klassyk’. Blykber hat it boek dochs fertsjinsten genôch om ús duorjend omtinken te krijen. Wy sille besykje út te finen hokker dat dan binne. Hjirûnder lit ik sjen hoe't de roman troch literatuerkritisy yn Fryslân beoardiele is. Ik begjin mei in oersjoch fan wat kritisy der yn de foech trijefearns ieu oer op it aljemint brocht hawwe.⁶ It blykt dat der in grutte ienriedigens is wat tekoartkommings en fertsjinsten oangiet. De lêste benammen binne lykwols sa sunich formulearre dat “klassyk” dochs wol in grut wurd is. Dat it komt my oan dat net alles oer de

5. Klaes Dykstra 1977, p. 73.

6. Dit oersjoch is net basearre op folslein argyfûndersyk; sjoch foar mear ynformaasje oer de resepsje fan *It Jubeljier* Ph.H. Breuker 1994.

roman sein is. In analize fan Kloosterman har gûcheljen mei fokalisaasje en fertelperspektyf soe wolris ferhelderjend wêze kinne om de fierdergeande strekking fan *It Jubeljier* beneame en hifkje te kinnen.⁷

De histoaryske roman: in hybridysk sjenre

“De histoaryske roman is yn it foarste plak in roman en yn it twadde plak gjin skiednis.”⁸

Alfred Döblin syn útspraak oer de histoaryske roman yllustrearret de moderne hâlding út de literêre hoeke wei tsjinoer de histoaryske roman. De histoaryske roman wurdt fral hifke as roman, dat wol sizze as literêr artefakt en it skiedskriuwersaspekt hawwe de measte kritisy op in pypfol. Lange tiid hat de hâlding fan letterkundigen en histoarysy ôfhâldend west. ‘Factualism’ sloech foar master op ûnder histoarysy en de letterkundigen wiene pre-okkyparre mei foarm en styl. Yn dat klimaat krige de histoaryske roman net folle omtinken. Foar de histoarysy befette it tefolle fiksje en foar de letterkundigen benaam it histoaryske ramt it sicht op it suver literêre. Lykwols de lêste desennia liket der wat feroare te wêzen. Sûnt publikaasje fan Umberto Eco syn *De namme fan de roas* yn it begjin fan de jierren ’80, en sûnt de ‘linguistic turn’ yn de skiedskriuwing en it omtinken dat de ferbylding dêryn kriget, sprekt it hybridyske karakter fan de histoaryske roman skriuwers, letterkundigen en histoarysy krekt wer oan. En dêrmei belibbet it sjenre in revival.⁹ Tsjin dy eftergrûn is it gjin wûnder dat ek yn Fryslân de histoaryske roman mear omtinken kriget. De werprintinge fan *It Jubeljier* yn de rige ‘Fryske Klassiken’ kin yn dat ramt besjoen wurde.

It Jubeljier is foar de earste kear útkomd in 1927, de twadde printinge is fan 1948, de tredde fan 1978 en de fjirde fan 1994. Dus fjouwer útjeften yn sa’n 70 jier. Net in min resultaat. De roman hat yn al dy perioaden omtinken hân fan literatuerkritisy en letterkundigen en dy opstellen foarmje in moaie boarne foar de literatuerskiednis yn Fryslân. Ik begjin mei de nei-oarlochske

7. Trinus Riemersma is by myn witten de ienige dy’t Kloosterman har karakteristike wize fan fertellen op it harspit nomd hat. Fan him misse wy lykwols spitigernôch in skôging fan *It Jubeljier*.

8. Alfred Döblin, sitearre yn S. Heirbrant 1993, p. 83.

9. Yn de literatuerskiedskriuwing is it ûntstean fan it New Historicism dêr in oanwizing foar; yn de skiedskriuwing is it omtinken foar de represintaasjewize en -styl fan it fertellen oer it ferline sûnt de jierren tachtich fan de foarige ieu eksponinsjeel tanomd.

krityk en einige mei de fierwei wichtichste skôging dy't de roman hân hat, dy fan E.B. Folkertsma yn *De Holder*, krekt nei it ferskinen.

De útjefte fan 1948 wurdt troch de measte skôgers besjoen tsjin de eftergrûn fan it ferset yn Nederlân yn de Twadde Wrâldoarloch. De roman wurdt priizge omdat er sa'n tige funksje hân hat yn de oarlochsjierrren. Ik sitearje út in skôging yn *De Stim fan Fryslân* fan oktober 1949: "Yn 'e swiere jierren fan '40 oant '45 hat it [*Jubeljier*] mannichien sterke en syn treftigens op 'e nij bewiisd. Myn eksimplaar is fan it keppeltsje Friezen yn it gizelerskamp stikken lêzen: lokkigernôch koe der alles, en in nije bân wie gau ré, blau en read, de goede kleuren njonken it wyt op 'e side en it oranje fan boppen."¹⁰ Hjir sjogge wy dat krekt syn iensidigens de krêft wie fan *It Jubeljier*. Omdat it ferhaal sa partidich wie, werkenden dyjingen dy't finzen wiene har der yn en joech it harren treast en krêft.

Fanút in wat inger literatuerhistoarysk eachpunt nijsgjirrich kommentaar komt fan Ype Poortinga yn *Frysk en Frij* fan novimber 1948. Dy ferliket de roman fan Simke Kloosterman mei de koart dêrfoar publisearre earste roman fan Anne Wadman, *Fioele en Faam*. De romans ferhâlde har as hertstocht en analyse, as frou en man, as heech-lyrysk-froulik en strak-saaklik-manlik:

"Wadman registrearret amper alles hwat yn Jeen syn libben foarfalt, bilangryk of net, meastal net, moai en mâl, gauris mâl. It wurdt yn al syn details biskreaun. Simke koe alles hwat der yn Wadman syn boek barde wol yn in pear alineasjes ôfdwaen, yn in inkelde typearring, dêr't al har forachting foar sa'n toar bistean út spriek."¹¹

It type fertellen dêr't Wadman op dat stuit yn Fryslân noch it monopoly op hat, homodiëgetysk-aktorieel, sil yn de desennia dêrnei wol foar master opslaan, mar safier is it yn 1948 noch net. In breed opsette roman mei in grut tal personaazjes, beskreaun út de posysje wei fan in alwittende ferteller mei fariabele fokalisaasje wurde doe blykber noch net sjoen as âldfrinzich. Lykwols, Poortinga hâldt him yn yn syn krityk: hy kiest net foar de iene of de oare styl, mar út de kar fan syn wurden liket it my ta dat er op it stuit dat er dit besprek skriuwt noch in foarkar hat foar Kloosterman har fertelstyl.

De kritiken fan 1978 binne ek nijsgjirrich, omdat se har dan fral keare tsjin it elitêre en konservative boadskip fan *It Jubeljier*. Tiny Mulder be-

10. K. 1948.

11. Ype Poortinga 1948.

nammen ferwurdet dat beswier. Hoewol't Mulder de frijheidssin dêr't it boek utering oan jout, wol sjocht – se komt werom op de rol dy't it boek yn de besettingsjierren hân hat – lit se mei help fan it sitearjen fan útspraken yn it boek dy't hast in aforistysk karakter hawwe, sjen hoe konservatyf Kloosterman har wurk en dêrmei de skriuwster sels is. Wichtich hjir is benammen de oan Kloosterman taskreaune opfetting oer de needsaak fan in hiërargy tusken de stannen dy't yn *It Jubeljier* ferkundige wurde soe.¹² Mulder liket fan it idee út te gean dat literatuer noait konservatyf wêze kin, mar altyd op de iene of oare wize romte meitsje moat foar nije, mear rjochtfeardige ferhâldingen – in idee dat yn de tiid dat har krityk skreaun is hast algemien dield waard.¹³

It meast fernuveret Tiny Mulder har oer de frouljusfigueren yn Kloosterman har roman. Hoe kin in emansipearre, selsbewuste frou as Kloosterman sûnder twifel west hat, sokke ûnmûnige froulju optinke, freget hja har ôf. Ik sitearje:

“En ik bigryp net, hwat in selsstannige frou as Simke Kloosterman bisielde, doe't se alle froulju, jong en âld, biskreau as poppen. Se ha hantsjes mei fingerkes, holtsjes mei earkes en noaskes, de halskes steane op kliene skouderkes, de fuotsjes stekke yn skuontsjes, en alles hwat tusken holtsjes en fuotsjes stekt is navenant. Jo wurde der op it lêst mislik fan.”¹⁴

Nettsjinsteande dizze beswieren dy't der net om lige, fynt Mulder dochs ek noch in soad te priizgjen oan de roman. It is Simke Kloosterman nammentlik wol slagge om in grut projekt del te setten. Hja is in baas yn de skildering fan drokke tafrielen, fan merken, iiswille, it giseljen fan finzenen op it Blokhúsplein, it Kollumer oproer. Tiny Mulder bewûnderet de skriuwster om har fermogen om it hiele bûnte libben fan dy tiid helder foar ús geasteseach te setten.

12. De faak oanhelle passaazje út de roman om Kloosterman har politike hâlding te yllustrearjen is “gelikens jout gelikens nea gesach”. Hjirûnder lykwols sil bliken dwaan dat dizze útspraak gjin fertellerstekst is, mar de (fiksjele) werjefte fan it bewustwêzen fan Eelke Meinderts.

13. Hiel moai is dizze fisy op it synonym wêzen fan literatuer en engaazjemint mei de ferdrukten ferwurde troch Lolle Nauta. Dat engaazjemint is lykwols net itselde as de “goede” politike kar dwaan, mar hat te krijen mei de ûnfrijheid fan de (wiere) skriuw(st)er. Literatuer meitsjen kin pas dan as de skriuw(st)er him of harsels tastiet om de eigen ûnmacht bod te jaan. Ferl. Lolle Nauta 1999, p. 44-45 (oarspr. 1960).

14. Tiny Mulder 1979.

De fjirde printinge út 1994 kriget wer omtinken yn de literêre krityk. Sa't ik al sei, giet it no om in werprintinge yn de rige 'Fryske Klassiken'. Ymplisyt is dêr al in oardiel mei útsprutsen: dizze histoaryske roman heart ta de Fryske literêre kanon en is it wurdich om hieltyd wer op 'e nij ûnder de Fryske lêzers brocht te wurden. Lykwols, ek no wer is de krityk net oer alle boegen loovjend. Jelle Krol bygelyks skriuwt yn de *Leeuwarder Courant* dat it hieltyd weromkommende fertelprosedee mei syn lyryske beskriuwings fan de lânsdouwen en it waar op 'en doer steurend wurket. Boppedat mient er dat de lyryske beskriuwings ferwachtingen oproppe oer de djipgong fan it ferhaal, dat wol sizze, dy lyryske beskriuwings soene funksjoneel wêze moatte yn de roman en hy fynt dat it dêr oan mist, want de ûntjouwingen fan de karakters en har relaasjes bliuwe, sa as er stelt, oan de ûndjippe kant.

Wêrom is it wurk yn syn eagen dan dochs in klassiker? Ik sitearje: "De moraal sels lykwols makket *It Jubeljier* fansels net ta in klassiker. Wat dat al docht is Simke Kloosterman har manier fan fertellen. Ut alles sprekt de folle oertsjûging. Yn de tekening fan de minsken en har petearen giet de skriuwster faaks net fierder as justjes ûnder de oerflakte, mar hja is wis en wolberet. Hieltyd wer falt har grutte ferbyldingskrêft op. Dy komt net allinne ta utering yn har natoerbeskriuwings, mar ek yn it ferbjusterjende oantal ferlikings dy't men yn it boek oantreft."¹⁵

Opfallend is dat alle nei-oarlochske kritisy *It Jubeljier* in histoaryske roman neame sûnder dat se opmerkingen meitsje oer it sjenre en de nuodlikheden en mooglikheden dêrfan. De skôgers nimme oan dat Kloosterman "in libben byld" jout fan hoe't it der om 1800 hinne yn Fryslân om en ta gong, sûnder dat se fertelle wêr't se dy wiisheid wei hawwe. De kritikus Krol is fan miening dat Kloosterman net fan doel west hat om de histoaryske feiten te beskriuwen, ek al beklammet hy dat der in "soad ferwizingen nei de feiten" binne. Mulder wit gewoan dat Kloosterman har representaasje fan it ferline in konservativen-ien is. Dy wiisheid hellet se net út "skiednisboeken", mar liedt se ôf út guon útspraken dien yn it boek dy't net mei har opfettingen stroke. Alle nei-oarlochske kritisy hifkje it wurk literêr. Dat wol dan sizze dat de foarm en de taal, de kompleksiteit fan de yntrige en de ûntjouwing fan de karakters it measte omtinken krije. Wat de werjefte fan it ferline of de skiednis fan de Frânske oerhearsking yn Fryslân oangiet, fine hja har sfeartekening goed, mar Kloosterman har boadskip te simpel, te konservatyf, te swart/wyt. Oft dat dan ek gefolgen hat foar de histoaryske krek-

15. Jelle Krol 1995.

tens of ûnkrektens, dêr hâlde hja har net mei dwaande. Dúdlik is dat hja gjin spesjale ynteresse hawwe foar it histoaryske karakter fan dizze roman – ynteresse dy't de skriuwster op har manier wol hie, sa as ik al earder oanjoech.

Hoe oars is dit yn de krityk fan E.B. Folkertsma yn *De Holder* fan 1927. Ut 'e briefwiksel fan Simke Kloosterman mei Douwe Kalma witte wy dat se opseach tsjin Folkertsma syn krityk; se wie bang foar ôfrekkeningen oer har rêch mei Douwe Kalma fan Folkertsma syn kant fan de Fryske beweging. Oft dy eangst no terjochte wie of net, kin ik net sizze, mar as it al sa is, dan moatte wy Folkertsma dochs neijaan dat er him der net maklik fan ôfmakke hat. Syn krityk is, it hear oersjend, noch altiten de wichtichste reaksje dy't der ea op har roman komd is. Ek al soene de motiven fan de skôgers fan *De Holder* net alhielendal suver west ha, dan noch is hjir striid fierd op in heech nivo.

Folkertsma ferliket *It Jubeljier* mei de foar him eksimplaryske roman oer revolúsje en striid, *Demonen* fan Dostojevski, en fynt dat *It Jubeljier* dêr net oan tippe kin. Fedde Schurer hie yn syn krityk fan *It Jubeljier* ek al nei de grutten út de wrâldliteratuer ferwiisd. Dat ferliedt Simke Kloosterman ta it iroanyske kommentaar dat der, ik sitearje, “genôch ljue binne, dy't alle factoren yn hjar forienigje, om hwet to leverjen, der Dostojevski, Strindberg ensf. ek noch neat by binne”.¹⁶ We sjogge út dizze reaksje dat Simke Kloosterman, krekt as de measte skriuwers – en dy net allinne –, muoite hat mei krityk. Se is noch tige sterk ferbûn mei it boek en kin it hast net fele dat oaren it fan har ôfnimme. Har reaksje is lykwols dien yn de yntimens fan in persoanlike briefwiksel en wy moatte der ek net mear gewicht oan takenne as dat. Op it earste momint sjocht sy noch net hoe adekwaat – en kompliminteus! – dy ferliking mei Dostojevski syn *Demonen* is. Folkertsma jout dêr mei oan hoe ernstich oft er har wurk nimt. Hy ferliket it mei wat nefens him alle muoite wurdich is: wierheid. Yn syn skôging wurket Folkertsma it ferskil út tusken literêre wierheid en skiedkundige krektens. Hy slút him oan by de sûnt likernôch ein achttjinde ieu, him op Aristoteles basearjende, proklamearre hiërargy tusken de beskriuwing fan wat bard is en wat der barre kinne soe, of fan oerflakte en idee. Folkertsma ûnderskiedt de dramatyske wierheid fan de roman fan syn histoaryske wierheid. De lêste fynt er net wêzentlik, mar hy mient dat de skriuwster dêr genôch “war op dien hat”. Syn besprek giet der dan ek om oft de roman dramatysk wier is en hy komt der op út dat dêr noch wol wat oan mankeart. Syn argumenten binne

16. Dina Simonides 1976, p. 298 (brief fan Simke Kloosterman oan Douwe Kalma, 3 april 1927).

lykwols oars as dy yn de nei-oarlochske skôgingen. Hy makket Simke Kloosterman it ferwy't dat se úteinlik net revolúsjonêr genôch is en te boargerlik. Ymplisyt skriuwt er har in grut talint ta. Kloosterman hat mei de kar fan de perioade raak sketten. It ferskil tusken Folkertsma syn benadering en dy fan Tiny Mulder bygelyks is dat hjir wol deeglik romte is foar it besjen fan in literêr wurk út de wrâld (tiid, plak) wei dêr't nei ferwiisd wurdt. Foar Folkertsma docht de kar fan de perioade 1793-1813 der wêzentlik ta. Dy perioade hie, om sa te sizzen, objektyf dramatyske mooglikheden:

“It wie in dynamyske tiid, do de revolúsje gie, tiid staette op tiid, it stille be-weechlik, it forhoalene iepenbier waerd” en “de skiednis fen in ieu kringe gear yn de naue trochgong fen jier en dei”.¹⁷

Kloosterman hat lykwols de dramatyske mooglikheden dy't se harsels mei de kar fan it ûnderwerp jûn hie, net wiermakke. Problematysk fynt Folkertsma it parallel rinnen fan goed en kwea mei de partijen fan de Orangisten en de Patriotten. Polityk fynt er dat der noch wol mei te libjen is, mar drama-tysk en literêr net, want, seit er, by sa'n tawizing fan eigenskippen is der eins gjin striid en gjin spanning. Ek oer de lyryske passaazjes yn *It Jubeljier* is Folkertsma net tefreden. Se liede fan it doel ôf; Kloosterman is yn de na-tuerbeskriuwingen tefolle realist en te min idealist en it slagget har dan ek net om symboalysk te ferbyldzjen.¹⁸ Nettsjinsteande it feit dat Folkertsma de histoaryske kant fan har wurk fierder lizze lit, jout er wol krityk op har na-sjonaal-Nederlânske fisy op 'e Frânske tiid. Se hie de striid tusken unitarys-ken en federalisten opnimme moatten, mar dat koe se net, omdat de federa-listen, dy't har sterk makken foar de politike autonomy fan Fryslân, ek pa-triotten wiene en dat wie yn har skema net yn te passen.

17. E.B. Folkertsma 1927, p. 72.

18. Opmerklik is dat Folkertsma Kloosterman tefolle realist fynt yn har natuerbeskriuwin-gen, wylst oaren krekt it symboalistyske en dekadinte fan dy beskriuwingen beklamje (ferl. Ph.H. Breuker 1994). Hat Folkertsma hjir sizze wollen dat de natuerbeskriuwin-gen te min in funksje hawwe yn de yntrige? My falt krekt op dat de natuerbeskriuwin-gen wol deeglik funksjoneel binne. Yn it earste haadstik fan de roman, as der noch neat oan de hân is en de Ljouwerer geseten lju har jierlikse fartocht op de marren meitsje, wit Simke Kloosterman de driging dy't op kommende wei is, fielber te meitsjen. Yn dat earste haadstik wurdt ferhelle fan dy fartocht op in prachtige helljochte junymoarn. It soe in klisjee west hawwe as der yn ien kear in tongerbui opsetten komt. Simke Kloosterman docht it subtiler: by har riist der in hiel bosk beammen út it lege lân wei op, dat de minsken yn de boat net sjogge, “in eilân fen grien, mids de klearte fen loft en wetter”, dat “gril ôfstekt tsjin de blauwe loft”. S. Kloosterman 1927, p. 18.

Krityk op de tekening fan de frouljusfigueren yn *It Jubeljier* is ek net fan de jierren 1970! Folkertsma wie al mislik wurden fan de ferlytsingswurden as der froulju yn byld ferskine.

“Men wurdt der wé fen, sa as jiffer Kloosterman dit slach frouljue bi-skriuwt: alles oan hjarren is like ljeaf en lyts, hja habbe kintsjes en lichemkes en earmkes en toskjes en holtsjes en hertkes en halskes en wangkjes en mûltsjes en de dekadinsje mei witte hwet mear, hja drage jurkjes en jakjes en kypskes en rokjes, it binne knopkes en fûgeltsjes en prinseskes en famkes en simmerblommen en soks sahwet.”¹⁹

Mar Folkertsma giet fierder. Krekt as de natuerbeskriuwingen net altiden relevant binne yn de skiednis, sa is ek de leafde dat net. Skerp sjocht Folkertsma dat de leafde oan de bûtekant bliuwt en gjin doel hat yn it ferrin fan de dingen. Hoewol’t Kloosterman by steat is om it leafdeslibben fan minsken goed te ferbyldzjen, slagget it har net om it yn it dramatysk ferbân te krijen, seit Folkertsma. Dêrom ek is de roman net in stoarje “fan leafde en striid”, mar in “stoarje fan leafde en fan striid”, dêr’t er mei sizze wol dat dy twa net ta in ienheid komme. De froulju binne “bûten it ferbân fan tiid en striid hâlden”.²⁰

It hear oersjend: *It Jubeljier* wurdt troch gjin inkele kritikus as in foarbyldige roman beskôge. It sintrale argumint dêrfoar is dat de roman gjin ienheid is en tefolle oerstallichs hat. Folkertsma lêst twa ferhalen sûnder needsaaklik ferbân yn ien roman, de oare kritisy swarre by Kloosterman har beskriuwingskeunst, mar fersette har tsjin it boadskip en/of de ûnfoldwaande útwurking fan de karakters fan de personaazjes. Alle literatuerskôgers hawwe har út de aard fan har opdracht dwaande hâlden mei it hifkjen fan de roman op grûnen dy’t sy dêr wichtich foar fine. Net ferrassend, mar dêrom net minder slim, is it ferskynsel dat de nei-oarlochske kritisy har net ynspanne om it histoaryske byld dat Kloosterman makke hat, te hifkjen. It liket harren óf wol goed te wêzen óf konservatyf, omdat it net oerienkomt mei hoe’t, sa as sy oannimme, it doe west hat. Blykber hat de moderne literatuerkrityk, as wy dy ferlykje mei de eardere, in wichtige taak út hannen jûn, nammentlik om as ynformearre en belanghawwende partij mei te dwaan yn it debat oer wat wierheid is en wat ûnwierheid. It feit dat dit debat nea ophâldt en net ta in gelikense konklúzje liedt, wol net sizze dat it net goed wêze soe dat der

19. E.B. Folkertsma 1927, p. 94.

20. Ibid.

safolle mooglik minsken oan meidogge. It is spitich dat no krekt de literatuerkryk belies jûn hat en net mear de ferantwurdlikheid nimt om de spesjale representaasjestrategyen dy't wy yn de literatuer fine, yn dit debat yn te bringen.

Nijsgjirrich yn dat ferbân is Breuker syn ynlieding by de útjefte fan 1994. Hy seit yn sekere sin itselde as Alfred Döblin mei syn hjirboppe oanhelle paradoks: histoarysk doocht *It Jubeljier* net, mar it is lykwols in histoaryske roman. Breuker doelt dan benammen op de sjenreaspekten fan de histoaryske roman om 1920 hinne: idyllyske natuerbeskriuwingen en stimmingen, primitive hertstochten. Dy typearret er as neo-romantysk en dekadint – in observaasje dy't wy ek al by Folkertsma sjogge en dy't resint ek Eric Hoekstra útwurket.²¹ In protte smyt sa'n sjenrebenadering lykwols yn dit gefal net op. Breuker moat dat sels ek sjoen hawwe, want hy makket him derfan ôf troch Kloosterman as natuertalint del te setten.

“It hat net folle doel om nei konkrete foarbylden te sykjen, want de skriuwster is te dúdlik in natuertalint om te ûnderstellen dat se mear as heechút wat losse ideeën en brokstikken út oare boeken brûkte.”²²

Fertelprosedee: oergong fan fertellen nei belibjen

Oer ien ding binne alle kritisy it iens en dat is dat *It Jubeljier* in swakke komposysje hat. Folkertsma en Kalma wize derop, Mulder en Krol synjalearje it en Breuker giet wiidweidich yn op de ûntsteanskiednis dy't makke hat dat it projekt de skriuwster oermânsk wurden is. Trinus Riemersma hat oangeande oare wurken fan Simke Kloosterman ek al wiisd op har swak kompositoarysk fermogen.²³ Hat Simke Kloosterman it sels net sjoen? Wie se net kritysk genôch tsjinoer har eigen wurk, of hat se mooglik in oarder sjoen wêr't oaren dy net sjogge? Folkertsma seit dat der winliken twa ferhalen ferteld wurde, ien fan leafde en ien fan striid. Fierder seit er dat de froulju bûten it ferbân fan tiid en striid hâlden binne. Dat lêste is tige nijsgjirrich, want it liket der yndie op dat Kloosterman it ferskil tusken froulju en manlju, of tusken it froulike en it manlike, tige grut makket. De rol dy't beide spylje yn de roman is struktureel ferskillend: de popperichheid fan de froulju en de foarsheid fan de manlju ûnderstreekje dat ferskil. De froulju

21. Eric Hoekstra 2000. Sj. ek noat 28.

22. Ph.H. Breuker 1994, p. 429.

23. Riemersma 1977, p. 33-38.

hawwe amper in funksje yn de aventoerlike hannelingen, mar hja binne wol wichtich yn it oansetten ta de hannelingen. Twa foarbylden: Yn it ûntstean fan de roerige en opstannige sfear om Kollum hinne spilet Wolmoed har seksueel ûntlûken (haadstik 5) net in bytsje mei. Sy is it dy't troch har yn it iepenbier útsprutsen ôfwizing fan de Frânske kommandant as dûnspartner dúdlik makket wat de Frânsken fan doel binne: it weardefolste rôvje wat Fryslân hawwe soe. Wolmoed har flecht fan de Kollumer merke bringt al de Kollumers yn it spier. En is it net it boask fan Anne Hopperus en Poppéus van Rhé dat Ryklef, foar wa 't Anne "bestimd" wie, syn hâlden en dragen bepaalt? Giet de oarloch tusken de Van Rhé's en de Ripperda's net oer wa't de moaiste froulju besit? Yndie, it meitsjen fan in grut ferskil tusken de seksen kin sjoen wurde as in dominant elemint fan it konservative tinken.

It boadskip fan *It Jubeljier* liket sûnder mis konservatyf, it leit de klam op ûnderskiedingen tusken minsken, sawol tusken froulju en manlju as tusken de stannen, en it sjocht dy ûnderskiedingen net as fan minsken makke, mar as de natuerlike oarder. De natuermetafoaren dy't Kloosterman brûkt binne wat dat oangiet sprekend: de minsken binne gjin yndividuen dy't harsels meitsje, mar se lykje mear útsprútsels fan in wûnder organisme. Lykwols is it nijsgjirrich om te sjen hoe't – en oft – dizze konservative strekking troch de ferteller bemiddele wurdt. Dêrom hjir in pear observaasjes oer de fertellersynstânsje en it fertelprosedee yn *It Jubeljier*.

It docht bliken dat wy te krijen hawwe mei in bysûndere fertelwize. Technysk sjoen is dy, lykas sein, te typearjen as heterodiëgetysk-auktorieel; dat wol sizze in ferteller dy't sels gjin diel útmakket fan de fertelde skiednis en dy't in suver folslein ynsjoch hat yn de karakters en yn de rin fan it barren. Opmerklik is fierder dat de ferteller net in persoan fan libben en bloed is. Dy ferteller wit en kin mear as dat in personaazje ea kinne soe. De ferteller is yn dy sin boppe-minsklik. De ferteller is lykwols ek net neutraal; hy/hja liket sprekbuis fan in ûnferoarlike oarder. Fierder is opmerklik dat de ferteller faak syn/har posysje ôfstiet oan de karakters. Bytiden sûnder merkbere oergong giet de fertellersstim oer yn it bewustwêzen fan de personaazjes. Kloosterman brûkt nochalris de frije yndirekte rede om ús yn de hollen fan guon fan har figueren te pleatsen. Ik helle hjirboppe al de oertinkingen fan Eelke Meinderts oan (noat 12), dy't de byienkomst fokalisearret fan de mannen dy't it Kollumer oproer tariese. Hy is it dy't út it berie de konklúzje lûkt dat "gelikens gelikens nea gesach jout".²⁴ De fariabele fokalisaasje en it gebrûk fan de yndirekte rede is karakteristyk foar de fertelwize yn de ro-

24. S. Kloosterman 1994, p. 215.

man; de oergongen tusken fertellerstekst en personaazjetekst binne betiizjend floeiend. Men hat der sa no en dan muoite mei om oan te wizen wa't wat sjocht en tinkt. Ek de folgjende passaazje lit dat prosedee moai sjen:

“Hy liet it hynsder breed úthelje en jage doe mei in swaai ta de skuorre yn. Dy stie mei de efterein nei de wei ta... It moaie jûnljocht glimke yn de tsjustere fekken op. ‘t Lêste gol rekke fol tejûne, ‘t lân jûch in goed beskot fan ‘t jier. En hy hie it lân ek net te djoer yn hier, fiif gûne de pûnsmiet.

Mar o! dy lêsten, dy doarpslêsten, dy floreenlêsten, dat smoarge reël! Fan de gûne wer alve stoeren útjaan te moatten, allinne oan lêsten, dat roaide wâl noch kant. Dat soe de maatskippij grif de deastek jaan!”²⁵

Wy kinne ús ôffreegje wat hjir bart: binne de personaazjes ynstrumint fan de ferteller, of is it oarsom en jout de ferteller de personaazjes de frijheid om har eigen ferhaal te fertellen?

Om in antwurd op dy fraach te finen is it goed en sjoch ek ris nei it fokalisaasjepatroan yn dy passaazjes dêr't de ‘ferkearde’ personaazjes de wichtichste rol spylje. Ek hjir brûkt Kloosterman faak de frije yndirekte rede of leit se de fokalisaasje by harren. As foarbyld kin it begjin fan haadstik 8 tsjinje, wêr't de ferteller ús earst Poppéus toant en dan stadichoan de âlde Van Rhé de waarnimming fan syn soan Poppéus fan de ferteller oernimt. Allinnich de direkte waarnimming fan Poppéus sels bliuwt hast troch it hiele boek troch sletten foar ús; op in pear plakken fokalisearret er sels, bygelyks op side 173/4 dêr't er Anne fertelt oer it ferdwinen fan Ryklef; wy sjogge Anne har reaksje, dat wol sizze har net-reagearjen, troch syn eagen, mar meast is er it objekt fan oarmans/frous fokalisaasje. De ferteller kin blykber mar muoilik “yn syn holle” komme; de reden dêrfoar wurdt yn itselde haadstik jûn:

“Syn bleekblauwe eagen har loaiten sprieken nòch fan libbensnocht nòch fan sterkwillichheid, wykten en loerden wol alle kanten út, mar wiene dochs nea ûnder de slach te krijen, fierste ongeduerich as se wiene, dy loaiten út de eagen fan monsieur Poppéus, en altyd op ‘e strún nei ferhoalen hearlikheden.”²⁶

25. S. Kloosterman 1994, p. 102.

26. S. Kloosterman 1994, p. 175.

Hoe moatte wy no oan mei dit type fertellen? De kritisy hawwe fertellers-tekst, personaazjetekst en fokalisaasje net útinoar hâlden en skriuwe alles net allinne oan de ferteller, mar direkt oan de skriuwster ta. Ik soe der foar pleitsje wolle om hjir wat oars nei te sjen en krekt de “ynhâldlike” aspekten fan dizze fertelfoarm te beklamjen. Wy hawwe hjir te krijen mei it literêr-histoarysk nijsgjirrige ferskynsel fan in fertelwize dy’t op ‘e drompel stiet fan wat ferteltechnysk nijs; Kloosterman har wize fan fertellen kin besjoen wurde as in oergong tusken twa typen fertellen, dy’t te karakterisearjen binne as oan de iene kant ien dy’t him op it werjaan fan aksjes rjochtet en dêr’t it bewustwêzen fan de personaazjes ôflaat is fan de aksje, en oan de oare kant ien dêr’t de klam yn leit op it belibjen en sjen fan it barren en de aksjes troch de personaazjes sels. Histoarysk sjoen soene we sizze kinne dat *It Jubeljier* in oergongstekst is tusken de eardere, njoggentjinde-ieuske fertelwize en de modernistyske, saneamde ‘reflector mode’, in fertelwize dy’t karakteristyk is foar de nei-oarlochske literatuer en dy’t men jin foarstelle moat as in fertelling yn de hy-foarm fan in personaazje dat himsels-yn-de-spegel beskriuwt.²⁷ De hjirboppe oanhelle ferliking fan Ype Poortinga fan it wurk fan Kloosterman en dat fan de moderne Wadman is wat dat oangiet tige signifikant. Wat wy sjogge yn *It Jubeljier* is in ferskowing nei in wize fan fertellen dêr’t de direkte werjefte fan it bewustwêzen fan de karakters mear en mear yn op ‘e foargrûn komt.

Docht sa’n fizio no ûnderstek oan de opfetting fan dochs wol de measte kritisy en letterkundigen dat Simke Kloosterman in konservatyf skriuwster is?²⁸ Nee, net perfoarst, mar it makket wol dúdlik dat har troch ek alleman en frou wurdearre ferteltalint net as in histoaryske aberraasje sjoen wurde moar dy’t werom te bringen is ta wat Kloosterman samar “fan God krigen” hat. *It Jubeljier*, mar ek *De Hoara’s fan Hastings* kinne sa in moai plak krije yn de literatuerskiednis as oanwizingen foar feroaringen dy’t op kommende wei binne nei in hiel oar type fertellen as wat men doedestiids wend wie.

Rijksuniversiteit Groningen
Frysk Ynstitút

27. Ferl. M. Fludernik 1996, p. 336.

28. It hjirboppe oanhelle essay fan Eric Hoekstra oer Simke Kloosterman har ynderlike twaspjalt seit dêr nijsgjirrige dingen oer. It bestek fan dit artikel makket it ûnmooglik om dêr wiidweidich op yn te gean; yn in folgjend artikel sil ik weromkomme op Hoekstra syn analyze fan Kloosterman har wurk, dy’t neffens my te min histoarysk is en de moderne teoryen oangeande minsklike seksualiteit in bytsje te absolút nimt.

BIBLIOGRAFY

- Breuker, Ph.H., 'Oer skriuwster, boek en útjeften'. Yn: S. Kloosterman, *It Jubeljier*. Ljouwert 1994, p. 413-434.
- Brouwer, E.J., *Archeologie van een houding. Nederlandse identiteit in de Friesche Volksalmanak 1836-1899*. Groningen 1998.
- Dykstra, Klaes, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer*. Ljouwert 1977.
- Fludernik, Monika, *Towards a Natural Narratology*. London/New York 1996.
- Folkertsma, Eeltsje Boates, 'Boekskôging. It Jubeljier (1793-1813)'. Yn: *De Holder* 1927.
- Heirbrant, Serge, *Componenten en compositie van de historische roman. Een comparatistische en genologische benadering*. Gent 1993.
- Hoekstra, Eric, 'De ynderlike twaspjalt yn Simke Kloosterman: tusken natuer en kristendom'. Yn: *Hjir* 29, nr. 6 (2000), p. 58-66.
- K., 'Boekskôging'. Yn: *De Stim fan Fryslân*, nû. 892 (29 okt. 1948).
- Kloosterman, Simke, *It Jubeljier (1793-1813)*. Grins 1927.
- Krol, Jelle, 'Simke Kloosterman har lofsang op Oranje'. Yn: *Leeuwarder Courant*, 6 jan. 1995.
- Mulder, Tiny, 'It Jubeljier werprinte', Yn: *Friesch Dagblad*, 21 april 1979.
- Nauta, Lolle, *Stasjonearre yn Fryslân. Essays, besprekken en polemiken*. Ljouwert 1999.
- Poortinga, Ype, 'S. Kloosterman, It Jubeljier (1793-1813)'. Yn: *Frysk en Frij*, 19 nov. 1948.
- Riemersma, Trinus, *It koarte forhael yn 'e Fryske literatuer fan de tweintichste ieu*. Ljouwert 1977.
- Simonides, Dina, *De briefwiksel tusken Simke Kloosterman en Douwe Kalma*. Grins 1976.